

KWARTALNIK PEDAGOGICZNY

2022 NUMER 4(266)

ISSN 0023-5938; e-ISSN 2657-6007

COPYRIGHT © EWA JAROSZ, 2022

CREATIVE COMMONS: UZNANIE AUTORSTWA 3.0 POLSKA (CC BY 3.0 PL)

[HTTP://CREATIVECOMMONS.ORG/LICENSES/BY/3.0/PL/](http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/)

[HTTPS://DOI.ORG/10.31338/2657-6007.KP.2022-4.8](https://doi.org/10.31338/2657-6007.kp.2022-4.8)

Ewa Jarosz

*Uniwersytet Śląski w Katowicach**

Email: ewa.jarosz@us.edu.pl

ORCID:0000-0002-3207-0148

Dzieci jako partnerzy życia społecznego – Korczakowskie poglądy w tworzeniu i rozwoju idei partycypacji społecznej dzieci i młodzieży**

Summary

CHILDREN AS PARTNERS IN SOCIAL LIFE – KORCZAKIAN VIEWS IN THE CREATION
AND DEVELOPMENT OF THE IDEA OF SOCIAL PARTICIPATION OF CHILDREN AND YOUNG PEOPLE**

The dynamic development of the practice and theory of social participation of children and youth observed in recent decades has its roots in the pedagogy and philosophy of education created by Janusz Korczak. The analysis conducted on the formal foundations of children's participation and on multi-issued discourse in modern literature makes it possible to indicate the accentuated perspectives of the topic, but also to identify the Korczakian echoes on children and calling for relations between adults and children. This paper presents the results of the overview analysis, in which Korczak's views as presented in his main pedagogical texts are compared with the main features identified in the modern discourse on children's participation and its currently dominant perspectives of its understanding and development. The conclusion is that Korczak's views are still relevant even though they were presented long time ago. They appeared to be the foundations of the idea and practice of children's participation in the trends observed today.

Keywords: Janusz Korczak, children's participation, children's citizenship, children's rights

Wprowadzenie

Początki dyskursu o partycypacji społecznej młodych ludzi utożsamiane są w literaturze przedmiotu z różnymi momentami historii oraz postaciami myślicieli

* Adres: ul. Bankowa 12, 40-007 Katowice

** Finansowanie publikacji: Uniwersytet Warszawski

i filozofów. Brian Milne (2013) kieruje spojrzenie na Immanuela Kanta, Georga Wilhelma Friedricha Hegla oraz Jana Jakuba Rousseau, widząc w nich protagonistów poglądów o dziecku jako obywatelu równym dorosłemu w znaczeniu i prawach. Do tego grona Milne dołącza Marię Montessori oraz Johna Deweya, określając ich wizjonerami praw dziecka oraz demokratycznych relacji w edukacji. Inni autorzy, jak na przykład Kay Tisdall (2015) czy Roger Hart (1992) zauważają z kolei, że w praktyce społecznej partycypacja dzieci w znaczeniu spontanicznej aktywności oraz różnych zachowań i akcji społecznych generowanych samodzielnie przez dzieci od zawsze miała miejsce w historii społecznej, a problemem jest jej uznanie przez dorosłych. Tisdall (2015) jako przykład spontanicznej oddolnej akcji społecznej dzieci wskazuje strajk dziecięcy z 1911 r., w ramach którego żądano lepszego traktowania dzieci w szkołach. Hart (1992) z kolei odwołuje się do artystycznego obrazu spontanicznego organizowania się społecznego dzieci przedstawionego we *Władcy much* Williama Goldinga.

Partycypacja dzieci rozumiana jest dzisiaj przede wszystkim jako idea konstruująca koncept pełnego i pełnoprawnego udziału społecznego dzieci głównie w oparciu o kategorię podmiotowości dzieci i ich równoważności społecznej jako osób stanowiących społeczność (społeczeństwo) oraz wskazująca na ich uprawnienia w możliwie wszelkich procesach podejmowania decyzji (Wyness, 2018), ale też w społecznym zaangażowaniu czy organizowaniu się. W takim jej ujęciu, przy poszukiwaniu źródeł uwaga koncentruje się na postaci Janusza Korczaka, który jako pierwszy dał kompletną ideologiczną podstawę uzasadniającą uczestnictwo społeczne dzieci jako równoważnych dorosłym (Jarosz, 2018). Korczak bowiem nie tylko podkreślał wartość dziecka jako człowieka, nie tylko pisał o prawie do wolności wyborów, potencjałach dziecka do dokonywania racjonalnych wyborów oraz potencjale do rozwoju czy o podmiotowości dzieci, ale także mówił o dziecięcym obywatelstwie, nazywając dziecko obywatelem w wymiarze aktualnym, a nie osiągniętym ten status w dorosłości. Wielu badaczy zauważa, że Korczak rozumiał pozycję społeczną dzieci jako pełnoprawnych członków społeczeństwa od chwili urodzenia (Cockburne, 2013; Jarosz, 2013; Krappmann, 2013; Milne, 2013; Mitchell, 2015). Obywatelskość dzieci jako ideę swej pedagogiki Korczak nie tylko opisywał, ale także skutecznie aplikował do praktyki społecznej prowadzonych przez siebie domów dla dzieci. Dzisiaj te działania i stosowane przez Korczaka rozwiązania dla urzeczywistnienia podmiotowości społecznej dzieci można byłoby identyfikować jako lokujące się na najwyższe poziomy partycypacji w opisach współczesnych taksonomii (zob. Hart, 1992; Lansdowne, 2010; Shier, 2000). W tym sensie, co podkreśla Milne (2013), Korczak powinien być widziany jako najbardziej wpływowo dla idei partycypacji społecznej dzieci myśliciel, a wręcz jej protagonista. To na jego tezach o dziecku, na realizowanej przez Korczaka praktyce wychowawczej

opisywanej w rozlicznych utworach, opierali się kreatorzy swoistej światowej konstytucji – Konwencji o prawach dziecka uchwalonej w 1989 r., ustanawiając jako uniwersalny jej wymiar podmiotowość społeczną dzieci i ich aktywne obywatelstwo (Milne, 2013).

Korczakowskie poglądy jako fundament współczesnej idei partycypacji społecznej i obywatelskości dzieci

Wyabstrahowanie szczególnie istotnych dla współczesnego rozumienia idei partycypacji społecznej dzieci idei i praktyk Korczaka jest niełatwym zadaniem w świetle jego ogromnego dorobku i bogactwa idei w nim zawartych. W kontekście analizy najbardziej znaczących dla podejmowanego tu tematu tekstów deklaratywnych i opisów praktyk wychowawczych Korczaka¹, wydaje się uzasadnionym, z zastrzeżeniem oczywistym subiektywnego wyboru w tym badaniu, by zwrócić szczególną uwagę na kilka wątków podstawowych korczakowskiej pedagogiki – jej swoistych zasad, jako istotnych w prymarnym wymiarze dla powstania formalnych fundamentów idei partycypacji, jaką jest Konwencja o prawach dziecka oraz jej podstaw naukowych. Do tych korczakowskich zasad należeć wydają się przede wszystkim: spostrzeganie obywatelstwa dzieci jako aktywnego i aktualnego, ustanowienie poszanowania podmiotowości dziecka jako podstawy relacji z nim, a w konsekwencji respektowanie opinii i wyboru dziecka, promowanie dzieci jako zdolnych do wyrażania trafnych opinii i podejmowania racjonalnych decyzji oraz promowanie przez niego równości i współpracy między dziećmi i dorosłymi.

Dla Korczaka respektowanie podmiotowości dziecka było fundamentalną zasadą relacji z nim. W tym znaczeniu, w szczególności uznanie dziecięcej opinii i tego, jak dziecko spostrzega rzeczywistość było dla Korczaka podstawową regułą pedagogiczną. W celu jej promowania dowodził wartości dziecka jako istoty ludzkiej od samego początku, dowodził racjonalności dziecka i jego potencjału do podejmowania odpowiedzialnych decyzji oraz podkreślał zdolność dziecka do poważnego rozważania nawet trudnych spraw. Korczak domagał się uznawania opinii i woli dziecka w codzienny życiu, w codziennych praktykach opiekuńczych i wychowawczych. Te poglądy Korczaka łatwo rozpoznać można jako fundament ideologiczny Konwencji o prawach dziecka z 1989 r., w szczególności artykułu 12 w brzmieniu:

Państwa-Strony zapewniają dziecku, które jest zdolne do kształtowania swych własnych poglądów, prawo do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach do-

¹ Analizie poddane zostały przede wszystkim teksty: *Prawo dziecka do szacunku, Jak kochać dziecko, Prawidła życia, Kiedy znów będę mały* zawarte w *Pismach wybranych* (Korczak, 1984–1985).

tyczących dziecka, przyjmując je z należytą wagą, stosownie do wieku oraz dojrzałość dziecka (Konwencja o prawach...).

Korczakowskie tezy o dziecku i poszanowaniu jego podmiotowości wybrzmiewają także w innych przepisach Konwencji... dotyczących partycypacji dzieci (artykuły 13–17) oraz w wykładni jaką jest Komentarz Ogólny Komitetu Praw Dziecka nr 12 (2009) (zob. też. Coady, 2008; Doek, 2020).

Można podkreślić, jak fundamentalne dla Korczaka było uznanie dziecka jako podmiotu i jako zdolnego do praktykowania podmiotowości. Uznanie to rozumiał Korczak jako dostrzeżenie i uszanowanie wartości dziecka jako podmiotu woli i decyzji, jako osoby, jako godnego szacunku i zaufania. Co interesujące, w aktualnych dyskusjach naukowych o partycypacji dzieci wyraźnie widoczny jest nurt teoretyczny w koncepcjach partycypacji kierujący się w stronę teorii uznania (zob. Fitzgerald i in., 2010; Thomas, 2012; Thomas, 2018). Teorie te akcentują znaczenie uznania społecznego jako fundamentalnego doświadczenia rozwojowego, wskazując na krytyczną jego rolę dla życiowej funkcjonalności i satysfakcji, a brak uznania spostrzega się jako podłoże powstawania wielu negatywnych konsekwencji rozwojowych, ale też konsekwencji społecznych (zob. Honneth, 2010). W tym znaczeniu Nigel P. Thomas, odnosząc się do dorobku Korczaka, wskazuje na model intersubiektywnego uznania Axela Honnetha z jego kategoriami miłości, szacunku i poważania (Thomas, 2018).

Podstawowym dla idei partycypacji dzieci poglądem Korczaka jest uznawanie przez niego dziecięcego obywatelstwa jako aktualnego, jako „tu i teraz”, a nie dopiero rozwijającego się i osiąganego przez dziecko w dorosłości (Jarosz, 2013). Korczak pisał o dzieciach jako „ludziach dnia dzisiejszego”. Uznawał dzieci za pełnoprawnych członków społeczeństwa i na tej podstawie widział je jako równoprawnych do podejmowania aktywności i uczestniczenia w formułach społecznych i obywatelskich, w tym do wyrażania krytyki i społecznego osądu czy na przykład tworzenia i dzielenia się informacjami. Te uprawnienia dzieci realizował w praktyce wychowawczej prowadzonych przez siebie instytucji opiekuńczo-wychowawczych przy użyciu różnych środków, w tym stworzenia instytucji sądu czy gazety dziecięcej. Ale to, co wydaje się być szczególnie ważne, to fakt nazwania przez Korczaka dziecka obywatelem (Korczak, 1928; zob. Jarosz, 2013; Jarosz, 2018). W dzisiejszym dyskursie o partycypacji społecznej dzieci, kategoria dziecięcego obywatelstwa, przez niektórych doprecyzowywana jako „aktywne obywatelstwo”, w przeciwieństwie do kategorii obywatelstwa biernego rozumianego jako przynależność do określonego państwa i jego systemu prawnego (Lister, 2008), jest intensywnie promowana i badana przez wielu autorów (zob. Alderson, 2008, Bartholomaeus i in., 2016; Coady, 2008; Cockburne, 2013; Ennew, 2008; Invernizzi i Williams,

2008; Lister, 2008; Milne, 2008), ale także w dokumentach międzynarodowych promujących partycypację młodych.

Korczakowskie dziedzictwo a rozwój współczesnego dyskursu o partycypacji dzieci

Analizy współczesnego dyskursu na temat partycypacji dzieci (np. zob. Bruselius-Jensen i in., 2021; Johnson i West, 2018; Le Borgne, 2014; Percy-Smith i Thomas, 2010; Toots i in., 2014), pozwalają wyłonić dominujące dzisiaj kierunki interpretacji tej idei i jednocześnie kierunki rozwoju praktyki społecznej w tym obszarze. Można do nich zaliczyć m.in.: uznanie wartości relacji dzieci na temat ich subiektywnego obrazu świata i siebie samych oraz przyjęcie tej perspektywy za podstawową dla poznania i rozumienia dzieciństwa i młodości, uznanie społecznego współdecydowania przez dzieci za ich niezbywalne prawo oraz umożliwianie dzieciom samozarządzania w możliwie szerokich perspektywach, a także rozumienie partycypacji dzieci w sensie zbiorowym i uznanie dzieci za grupę podmiotową politycznie.

Zestawiając te akcenty z poglądami Korczaka, można odnaleźć swoisty rezonans przede wszystkim z jego tezami o „eksperckości” dzieci w sprawach dzieci i ważności poznania i zrozumienia relacji dziecka o sobie i tego, jak spostrzega ono swoje sprawy i swoje otoczenie, z jego wiarą w zdolności dzieci do samozarządzania oraz rozumieniem prawa dzieci do wypowiedzania się nie tylko w swoich sprawach i udziału dzieci w decyzjach, nie tylko o znaczeniu indywidualnym, ale także w sensie grupowym (zbiorowym).

Dzieci eksperci od spraw dziecięcych – uznanie wartości relacji dzieci o sobie i świecie

Korczak nazywał dzieci najlepszymi ekspertami od dziecięcych spraw i zachęcał dorosłych do korzystania z tej zdolności u dzieci, wręcz uzależniał od tego sukces relacji pedagogicznych. Uznawał, że to dzieci najtrafniej potrafią relacjonować swoje potrzeby i problemy. „My wiemy lepiej, co nam dolega” – pisał w imieniu dzieci. Wysłuchanie dzieci jako ekspertów od własnych problemów, poszanowanie relacji dzieci o własnym świecie było zdaniem Korczaka podstawą trafnej i konstruktywnej relacji pedagogicznej oraz pomocy dziecku w rozwiązywaniu różnych trudności. Co więcej, Korczak organizował dzieciom możliwość szerszego publicznego wypowiedzania się o sobie, o swoich sprawach i relacjonowania tego, jak dzieci widzą świat. „Mały Przegląd” – gazeta tworzona i redagowana swobodnie przez

dzieci z inspiracji Korczaka (której wydawanie w wielkim nakładzie z sukcesem utrzymywało się przez wiele lat) – może być widziana jako najprawdopodobniej pierwsza forma realizowania się dziecięcego dziennikarstwa.

Przyglądając się aktualnemu dyskursowi, ale też i praktyce implementowania idei partycypacji społecznej (zob. np. Tisdall, i in. 2021), uznanie fachowości młodych ludzi w prezentowaniu własnego świata i własnych problemów wydaje się być niezwykle silnym wymiarem jej rozumienia i przejawiania się. W tym świetle bowiem spostrzega się dzisiaj różne formy aktywności społecznej młodych ludzi, widząc ich zarówno jako twórców informacji o sobie, o swojej sytuacji i problemach oraz o swoim spostrzeganiu otaczającej rzeczywistości, jak i jako podmioty upowszechniające tworzone przez siebie przekazy, czy to w formule powszechnego prezentowania w różnych mediach społecznościowych i komunikatorach internetowych (zob. np. Alaste i Cairns, 2021; Wyness, 2018), czy też w postaci swoistego organizowania się, samodzielnie lub przy pomocy dorosłych, w medialne podmioty dziennikarstwa dziecięcego (*child journalism*), które powstają i działają na mniejszą (np. gazetki dziecięce w szkołach) lub większą skalę (centra dziennikarstwa dziecięcego) (Damaj i in., 2010). W ostatniej dekadzie obserwować można ogromną dynamikę rozwoju tychże zjawisk, które rozumieć należy w świetle stanowisk na temat różnych przestrzeni i odmian partycypacji młodych, jako rozwojowe aktywności społeczne (zob. Hart, 1992), jako naturalna dla młodych forma społecznego uczestnictwa, swoista przestrzeń realizowania się życia społecznego młodych służąca im dla rozwoju ich samych i grup, które tworzą oraz wykorzystywana dla dzielenia się doświadczeniami i tworzenia kultury społecznej młodych.

Ekspersckość dzieci jest uznawana w aktualnym dyskursie o dzieciństwie również jako włączanie młodych ludzi w różne formuły rozwiązywania trudnych problemów i zjawisk jakie dotyczą i dotyczą dzieci. Pod tym względem coraz częściej zarówno na dużą, jak i mniejszą skalę dzieci włączane są w grupy ekspertów pracujące nad różnymi problemami lub w inny sposób realizuje się konsultacje z młodymi w celu ustanowienia skutecznych rozwiązań w danej kwestii (np. Cooper i Holford, 2021). Praktyka włączania lub konsultowania się z dziećmi i młodymi ludźmi staje się też powoli standardem opracowywania różnych strategii rozwojowych (np. Dobosz i in., 2021).

Rozszerzając refleksję na temat uznania dziecięcej eksperckości, którą przed stu laty już uznawał i promował Korczak, w szczególności zwrócić można też uwagę na znacznie „zasady eksperckości dziecka” dla rozwoju nowoczesnej formuły badań dotyczących dzieciństwa. Badania te, określane obecnie jako *childhood and youth studies*, mające interdyscyplinarną perspektywę, podejmują różne problemy dzieciństwa i dzieci w wielorakich kontekstach społecznych, kulturowych, politycznych i ekonomicznych, ukazując ich znaczenie i wpływ na zróżnicowanie

kształtowania się i przeżywania dzieciństwa (Montgomery, 2021). Dzieciństwo nie jest tu traktowane jako przede wszystkim biologicznie w sensie rozwojowym determinowane i standaryzowane, a ma, jak określił to James Prout (2011), „hybrydową naturę” zderzając w sobie czynniki biologiczne ze społecznymi i kulturowymi. Nowoczesne badania dzieciństwa są mocno oparte o ideę praw dziecka w sensie respektowania podmiotowego statusu udziału dzieci w badaniach, co oznacza z jednej strony, nacisk na restrykcyjne przestrzeganie określonych etycznych zasad w badaniach z udziałem dzieci (Berman i in., 2013; Canosa i in., 2018; Powell i in., 2013). Z drugiej strony oznacza to uznanie subiektywnego obrazu świata dzieci i wartości subiektywnej relacji dzieci o swoim dzieciństwie w eksplorowaniu sytuacji i problemów dzieci (Soffer i BenArieh, 2014). W szczególności przy tym sposób należy zaakcentować ten rodzaj partycypacji społecznej dzieci, który oznacza ich podmiotowy udział w badaniach na ich temat, gdzie występują w roli współbadaczy. Tak bowiem wręcz przekłada się obecnie znaczenie przedmiotowej idei, wprowadzając w obszar prowadzenia badań dzieciństwa dzieci jako badaczy, poprzez umożliwianie, wspomaganie i zachęcanie dzieci, aby wspólnie z dorosłymi badaczami, a jeśli to możliwe, także samodzielnie eksplorowały i opisywały swój świat oraz doświadczane sytuacje i problemy (Dahl, 2014; Liebel, 2008; Skyrme i Woods, 2018; Yamashita i Davies, 2010).

Dzieci są zdolne do decydowania i samodzielnego zarządzania

Korczak promował udział dziecka w procesach decyzyjnych, pisał o niekwestionowanym prawie dziecka do wypowiedzania swojej woli i aktywnego udziału w dyskusjach i decyzjach na jego temat. Tej zasady stanowczo przestrzegał w praktykach wychowawczych w swoich placówkach. Co więcej, przyglądając się tym regułom dzisiaj wyraźnie widać, że uznanie głosu dziecka wykraczało w nich poza tylko „jego sprawy” i dotyczyło całego otoczenia społecznego. Poprzez użycie różnych metod i środków pedagogicznych Korczak dawał dzieciom przestrzeń i możliwość do podejmowania decyzji ważnych nie tylko indywidualnie, lecz także istotnych dla całej społeczności w ramach tych instytucji. Stwarzał dzieciom i dorosłym możliwość wspólnego decydowania o wspólnym życiu w placówce, kreując w ten sposób jako pierwszy rzeczywistą demokratyczną wspólnotę pedagogiczną (Milne, 2013).

Respektując prawo dzieci do decydowania o sobie Korczak poszedł w swych poglądach i praktyce pedagogicznej jeszcze dalej, umożliwiając dzieciom samodzielną decyzję w wielu przestrzeniach decyzyjnych w codziennym życiu stworzonych przez siebie środowisk. Oznaczało to możliwość podejmowania przez dzieci wielu decyzji bez udziału dorosłych i bez ich nadzoru czy cenzury. W korczakowskich placówkach

dzieci były zachęcane do samostanowienia, do podejmowania odpowiedzialności za codzienne decyzje i za samodzielne rozwiązywanie wielu problemów dotyczących dziecięcej społeczności. Z tych możliwości dzieci te często korzystały.

Samorządzenie, działania i projekty inicjowane przez dzieci, projekty zarządzane przez młodych – te kategorie wymieniane są jako szczególnie pożądane zjawiska w rozwoju partycypacji społecznej dzieci. W różnych taksonomiach dotyczących etapów rozwojowych partycypacji dzieci, te właśnie zjawiska partycypacyjne lokowane są najwyższych poziomach. Hart (1992) nazywa stan inicjowania decyzji o działaniu (o projekcie) przez dzieci i dzielenie ich przez dorosłych najwyższym stadium partycypacji. Paul Treseder (1997) wskazuje jako najwyższy poziom „inicjowanie działań i realizowanie przez dzieci”. Podobnie lokuje ten stan Gerison Lansdowne (2005), która nazywa ją „partycypacją kierowaną przez dzieci” (*child-led participation*) i definiując ją jako sytuację, w której dzieciom zapewniana jest przestrzeń i możliwości inicjowania swobodnego różnych własnych aktywności oraz, w której dzieci mogą tworzyć własne struktury i organizacje, zajmujące się sprawami najbardziej dla nich istotnymi. Zdaniem Lansdowne (2005) partycypacja kierowana przez dzieci może przyjmować różne postaci, od projektów kierowanych przez dzieci i organizacji zakładanych przez dzieci, po prowadzone przez dzieci badania. Rolą dorosłych w osiągnięciu tych etapów rozwoju partycypacji jest wzmocnienie dzieci i zachęcanie ich do „brania spraw w swoje ręce” bez względu na poziom społeczny – czy to lokalny, czy krajowy, czy międzynarodowy (Johnson, 2009).

Zaangażowanie publiczne i polityczne dzieci

Korczak nie jest powszechnie utożsamiany z promowaniem społecznego uczestnictwa dzieci w rozumieniu publicznym, tj. szerszego kontekstu środowiskowego wykraczającego poza rzeczywistość placówek opiekuńczych. Przykładowo, Lothar Krappman (2012) wyraźnie ogranicza znaczenie Korczakowskiej myśli o wspieraniu aktywności i podmiotowości społecznej dzieci do zarządzanych przez niego instytucji. Podkreśla tezę o chęci Korczaka, by uchronić dzieci przed negatywnym wpływem ogólnego społeczeństwa tamtych czasów, choć jednocześnie zastrzega też, że pewnie Korczak nie miałby nic przeciwko rozumieniu społecznego udziału dzieci także w sensie publicznym. Patrząc holistycznie na pisma i praktykę pedagogiczną Korczaka wydaje się jednak, że zdecydowane stawianie takiej tezy nie jest uzasadnione. Przyjęcie założenia o szerokim rozumieniu przez Korczaka obywatelstwa dzieci można by wesprzeć przykładem chociażby pozainstytucjonalnego wpływu społecznego „Małego Przeglądu” promowanego przez Korczaka albo podjąc wątki z niektórych pism Korczaka (np. *Jak kochać dziecko*, *Prawo dziecka do szacunku*), w których odnosi się do pozainstytucjonalnego kontekstu, ukazując

prawa dzieci do działania oraz do wypowiedzania się publicznego. Widać to wyraźnie, kiedy na przykład pisze o drodze „od dziecięcego samorządu do parlamentów świata” albo kiedy zarzuca politykom i prawodawcom, że w decyzjach podejmowanych w sprawach dzieci, nie pytają ich o opinie i zgody. Podobnej interpretacji może podlegać wypowiedzanie się przez Korczaka o dzieciach jako obywatelach, członkach społeczności w sensie zbiorowości dzieci, czyli grupy społecznej jaką stanowią dzieci, którą dorośli powinni uznawać jako istotną część społeczeństwa oraz traktować partnersko i podmiotowo. Innymi słowy, w świetle takich Korczakowskich wypowiedzi wydaje się, że udział społeczny dzieci miał dla Korczaka nie tylko wymiar indywidualny, ale też kolektywny (zbiorowy) sens.

Jakkolwiek Konwencja o prawach dziecka nie promuje wyraźnie kontekstu politycznego partycypacji dzieci jako przestrzeni jej realizacji, to we współczesnym dyskursie na ten temat podkreśla się, że w rzeczywistości możemy obserwować go w zasadzie na całym świecie oraz że partycypacja polityczna dzieci przejawia się w różnych formach i postaciach (Toots i in. 2014; Wyness i in., 2004; Wyness, 2018). Akcentuje się przy tym, że udział polityczny młodych ludzi przybiera różne postaci, wykraczając poza istnienie tzw. ciał reprezentacji młodych w postaci rad, komisji czy parlamentów funkcjonujących na różnych poziomach społecznych (od lokalnego do międzynarodowego) i obejmuje także takie formy, jak na przykład wielorakie protesty czy strajki (Hart, 1992; Liebel, 2012; Thomas, 2010b), tworzenie się subkultur nacisku politycznego czy też indywidualna lub grupowa aktywność polityczna młodych w Internecie w różnych zresztą formach szczegółowych. Dzisiejsza rzeczywistość umożliwia młodym ludziom różne formuły politycznego zaangażowania się: od udziału w wyborach, przez obniżenie wieku wyborczego (Grover, 2011), przez akces do organizacji politycznych lub typu non profit czy przez możliwości udziału w agendach politycznych, po szerokie masowe lub lokalne protesty polityczne w postaci marszów czy nawet graffiti. Wszystkie formy są postaciami partycypacji politycznej, gdyż umożliwiają młodym ludziom ekspresję ich politycznych preferencji i aspiracji (Toots i in., 2014; Wyness, 2018). Brian Milne (2013) podkreśla, że jakakolwiek aktywność dzieci wyrażająca ich polityczne zaangażowanie lub preferencje, powinna być rozumiana jako partycypacja polityczna, nie tylko jej przejawianie się poprzez reprezentację młodych ludzi na scenie politycznej lokalnej czy ponadlokalnej.

Spojrzenie na partycypację dzieci w pryzmacie politycznym oznacza też zaakcentowanie zbiorowego, kolektywnego charakteru obywatelstwa dzieci i spostrzeżenia ich udziału społecznego w sensie grupowym. Ta perspektywa jest żywotnie obecna w aktualnym przedmiotowym dyskursie (Cockburne, 2013; Lockyer, 2008; Lansdowne, 2010; Lockyer, 2008; Milne, 2013), a nawet wydaje się być w nim nadzędną (Liebel, 2008). Dzieci są widziane głównie jako grupa społeczna, uprawnio-

na do udziału społecznego (Wyness, 2018), do decyzji i kształtowania rozwiązań politycznych, podobnie jak inne grupy społeczne (zob. Komentarz Ogólny Komitetu Praw Dziecka nr 12, 2009). Rośnie więc we współczesnym dyskursie tendencja do wykorzystywania teorii społeczno-politycznych dla opisywania partycypacji dzieci, w tym zwłaszcza używania teorii demokracji deliberatywnej, teorii zarządzania społecznego, teorii zmiany społecznej (np. Alderson, 2010; Butler i in., 2005; Kirby i Laws, 2010; Thomas, 2012). Wyrazisty jest też ton spostrzeżenia dzieci jako dyskryminowanej grupy społecznej wraz z wykorzystywaniem konceptów, takich jak na przykład aduptyzm (Liebel, 2014). Wracając ponownie do Korczaka, widzimy zaznaczanie tej zbiorowej perspektywy analizy sytuacji społecznej dzieci. Wprost bowiem pisał on o społecznym wykluczeniu dzieci, porównując ich sytuację z wykluczeniem, które kiedyś dotyczyło kobiet. Dzisiaj społeczne wykluczanie dzieci jako grupy społecznej wydaje się być jedną z głównych teoretycznych i ideologicznych podstaw koncepcji partycypacji społecznej i argumentem na rzecz jej upowszechniania oraz, ogólniej, jest rysem podstawowym spostrzeżenia sytuacji społecznej dzieci we współczesnym świecie (Wyness, 2018). Dzisiaj to ujęcie przyćmiewa wcześniejsze koncepcje uzasadniające partycypację, to jest koncepcje zdolności dziecka do partycypacji i do bycia aktorem społecznym (Thomas, 2012).

Zakończenie

Przegląd aktualnego dyskursu o partycypacji społecznej dzieci (zob. Bruselius-Jensen i in. 2021; Johnson i West, 2008; Le Borgne, 2014, Percy-Smith i Thomas, 2010) w zestawieniu ze spuścizną pedagogiczną Korczaka – jego filozofią dziecka i relacji dorosłego z dzieckiem – pozwala widzieć Staroego Doktora jako protoplastę najbardziej znaczących tez i kierunków rozwoju współczesnej idei partycypacji, nie tylko w sensie Korczakowskiej perspektywy przyjętej przez konstruktorów Konwencji o prawach dziecka, ale także w głębokim wymiarze sensu jego pedagogicznych poglądów i realizowanej praktyki pedagogicznej. Po stu latach odnajdujemy bowiem jego poszczególne myśli jako wyprzedzające rysy i akcenty rozwoju idei partycypacji dzieci widoczne wyraźnie dzisiaj.

Warto też na koniec zaznaczyć, że u Korczaka urzeczywistnianie partycypacji społecznej dzieci miało wymiar realizacji idei demokratycznej oraz było narzędziem rozwoju kompetencji i zdolności społecznych i obywatelskich. Korczak był przekonany, że dzieci są w stanie rozwijać swoje społeczne kompetencje oraz umiejętności i zaangażowanie obywatelskie przede wszystkim poprzez ich praktykowanie. By im to umożliwić, stworzył określone narzędzia i środki, za pomocą których realizował swoje pedagogiczne cele. Do najbardziej znanych pod tym względem należały: parlament dziecięcy, sąd koleżeńcki oraz gazeta „Mały Przegląd”, ale tak-

że inne codzienne elementy życia w jego placówkach. W zasadzie cała przestrzeń stworzona dzieciom przez Korczaka pozwalała im praktykować i doświadczać różnych społecznych aktywności i partycypacji, często bez zarządczej, nadzorującej kontroli dorosłych. Starał się on zapewnić takie warunki, aby dzieci mogły efektywnie uczyć się „obywatelskości” przez jej doświadczanie. Podobna reguła funkcjonalności doświadczenia udziału młodych w rozwoju kompetencji obywatelskich jest wyraźnie widoczna w aktualnym dyskursie naukowym o partycypacji dzieci. Obok rozumienia uczestnictwa dzieci jako samego w sobie celu upowszechniania idei partycypacji i jednocześnie demokracji w praktyce, jest ona też rozumiana jako metoda, proces i sposób rozwijania w młodych ludziach umiejętności obywatelskich i innych dotyczących dorosłości (Liebel, 2012; Thomas, 2013). Innymi słowy, praktykowanie różnych form i aktywności partycypacji jest dzisiaj, podobnie jak widział to Korczak, spostrzegane jako najlepszy rodzaj edukacji obywatelskiej (Cockburne, 2013) oraz najbardziej efektywna droga osiągnięcia możliwie najlepszych obywateli (Levy, 2016). W także tym sensie, podobnie jak kiedyś Korczak, również dzisiejsi „advokaci” i „ambasadorzy” idei partycypacji dzieci widzą w jej zapewnianiu i upowszechnianiu drogę do społecznej odnowy i restauracji. Korczak miał nadzieję, że świat może się zmienić, być lepszym, jeśli dzieci będą szanowane i dobrze traktowane, i z takimi doświadczeniami „przejmą stery”, budując lepszy świat. Wierzył, że w ten sposób można stworzyć lepszą rzeczywistość, że każde dziecko jest nadzieją na przyszłość, że jeśli dzieci będą miały szansę na uznanie, szacunek i będą doświadczać podmiotowości oraz praktykować odpowiedzialność społeczną, będą aktorami, a wręcz kreatorami społecznymi, w efekcie świat stanie się lepszy. To dziecko jest jutrem, wierzył Korczak, widząc w dzieciach lepszą część ludzkości, posiadającą naturalny zmysł demokracji, sprawiedliwości i autentycznego humanitaryzmu, a jednocześnie widząc w nich część społeczeństwa posiadającą ogromny potencjał siły i kreatywności. Renowacja społeczeństwa jest więc najbardziej możliwa, wierzył Korczak, jeśli dzieciom zapewnić możliwość doświadczenia i praktykowania pełnej podmiotowości, pełnej partycypacji. Manfred Liebel (2013) podkreślał, że to, jak Korczak widział w dzieciach zastrzyk energii, kreatywności, uczciwości i sprawiedliwości dla społeczeństwa, nie było romantyczną mrzonką, ale wynikiem wnikliwych obserwacji świata dzieci.

Podobnie dzisiaj wierzymy, że partycypacja społeczna dzieci oraz respektowanie praw dzieci, ich upowszechnianie i urzeczywistnianie na co dzień we wszelkich środowiskach i miejscach życia dzieci, może być najlepszą drogą do doskonalenia społeczeństw. Co więcej, wiara ta poparta jest przykładami wielu realnych pozytywnych skutków, wpływów jakie społeczna partycypacja dzieci wniosła w życie społeczne większych lub mniejszych grup (np. Bartholomaeus i in., 2016; Hart, 1992; Percy-Smith i Thomas, 2010; Shier, 2010) oraz obserwacjami zmian, jakie

wywołuje działalność młodych aktywistów w kwestiach np.: ekologii, wojen, głodu czy dostępu do edukacji.

References

- Alderson, P. (2010). Younger children's individual participation in matters affecting them. W: B. Percy-Smith, N. Thomas (red.), *Handbook of Children and Young People's Participation. Perspectives from Theory and Practice* (s. 88–96) London; New York: Routledge.
- Bartholomaeus, C., Gregoric, C., Krieg, S. (2016). Young children as active citizens in local government: Possibilities and challenges from an Australian perspective. *International Journal of Early Childhood*, 48(1), 79–93.
- Beck, U. (1997). Democratization of the Family. *Childhood*, 4(2), 151–168.
- Berman, G., Hart, J., O'Mathúna, D., Mattellone, E., Potts, A., O'Kane, C., Shusterman, J., & Tanner, Th. (2016). *What We Know about Ethical Research Involving Children in Humanitarian: An Overview of principles. The literature and case studies*. Innocenti Working Papers, nr 18. Florence: UNICEF, Office of Research – Innocenti.
- Bruselius-Jensen, M., Pitti, I., Tisdall, E.K.M. (red.). (2021). *Young Peoples Participation. Revisiting youth and Inequalities in Europe*. Bristol: Policy Press.
- Butler, I., Robinson, M., and Scanlan, L. (2005). *Children and Decision Making*. London: National Children's Bureau.
- Canosa, A., Graham, A., Wilson, E. (2018). Reflexivity and ethical mindfulness in participatory research with children: What does it really look like? *Childhood*, 25 (3), 400–415.
- Coady, M. (2008). Beings and becomings. Historical and philosophical considerations of a child as citizen. W: G. MacNaughton, P. Hughes, K. Smith (red.), *Young Children as Active: Principles, Policies and Pedagogies* (s. 2–14). Newcastle: Cambridge Scholar Publishing.
- Cockburn, T. (2013). *Rethinking Children's Citizenship*. New York: Palgrave Macmillan.
- Coleman, J. C. (2010). *The Nature of Adolescent*. London: Routledge.
- Cooper, V., Holford, N. (red.). (2021). *Exploring Childhood and Youth*. London; New York: Routledge.
- Komentarz Ogólny Komitetu Praw Dziecka /CRC General Comment No.12/ (2009) *The right of the child to be heard*. Pobrane z: <https://resourcecentre.savethechildren.net/node/5040/pdf/5040.pdf> (otwarty 15.12.2022).
- Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. Pobrane z: https://unicef.pl/co-robimy/prawa-dziecka?gclid=Cj0KCQiAqOucBhDrARIsAPCQL1Zi6In7WAT62ekwwFcgQj5rpSe4MKhjnMzV_7_FZHBVWNdS-BLYnPrcaAvlSEALw_wcB (otwarty 15.12.2022).
- Dahl, T. (2014). Children as researchers: We have a lot to learn. W: G. Melton, A. Ben-Arieh, J. Cashmore, G.S. Goodman, N. Worley (red.), *The SAGE Handbook of Child Research* (s. 593–618). Los Angeles: SAGE.
- Damaj, M., Henderson, R. (2010). On strategies and practices. W: B. Percy-Smith, N. Thomas (red.), *Handbook of Children and Young People's Participation. Perspectives from Theory and Practice*. New York: Routledge.
- Davis, T. (2009). Can social networks bridge the participation gap? Pobrane z: <http://www.timdavies.org.uk/2009/05/18/can-social-networks-bridge-the-participation-gap/> (otwarte 15.12.2022).

- Dobosz, D., Gierczyk, M., Grzywna, P., Jarosz, E., Stępień-Lampa N. (2021). *Raport z projektu „Młodzi robią Metropolię”*. Pobrane z: <https://metropoliagzm.pl/wp-content/uploads/2021/11/RAPORT-Mlodzi-robia-Metropolie.pdf> (otwarte 15.12.2022).
- Doek, J. (2020). Child participation. W: J. Todres, S. King (red.), *Children's Rights Law*. New York: Oxford University Press.
- Driskell, D. (2002). *Creating Better Cities with Children and Youth. A Manual for participation*. London: Routledge.
- Fitzgerald, R., Graham A., Smith, A. & Ta, N. (2010). Children's participation as a struggle over recognition. Exploring the promise of dialogue. W: B. Percy-Smith, N. Thomas (red.), *A Handbook of Children and Young People's Participation: Perspective From Theory and Practice* (s. 293–305). London; New York: Routledge.
- Hart, R. A. (1992). Children's participation: From Tokenism to citizenship. *Innocenti Essay*, nr 4. Florence: International Child Development Centre.
- Hart, R. A. (1997). *Children's Participation: The Theory and Practice of Involving Young Citizens in Community Development and Environmental Care*. New York: Routledge.
- Hart, R. A. (2009). Charting Change in the Participatory Settings of Childhood. W: N. Thomas (red.), *Children, Politics and Communication. Participation at the Margins*. Bristol: Policy Press.
- Honneth, A. (2013). *Walka o uznanie. Moralna gramatyka konfliktów społecznych*, tłum. J. Duraj. Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS.
- Invernizzi, A., Williams, J. (red.). (2008). *Children and Citizenship*. London: SAGE.
- Jarosz, E. (2013). Korczakowskie dziedzictwo – współczesna koncepcja obywatelstwa dzieci. W: B. Smolińska-Theiss (red.), *Rok Janusza Korczaka 2012*. Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka.
- Jarosz, E. (2018). Partycypacja społeczna dzieci – szkic z rozwoju interdyscyplinarnego dyskursu. W: M. Michalak (red.), *Prawa dziecka wczoraj, dziś i jutro – perspektywa korczakowska*, cz. 2. Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka.
- Johnson, V. (2009). Children's autonomous organisations: Reflections from the Ground. W: N. Thomas (red.), *Children, Politics and Communication. Participation at the Margins*. Bristol: Policy Press.
- Johnson, V., West, A. (red.). (2018), *Children's Participation in Global Contexts. Going Beyond Voice*. London, New York: Routledge.
- Kirby, P., Laws, S. (2010). Advocacy for Children in Family Group Conferences: Reflections on Personal and Public Decision-Making. W: B. Percy-Smith, N. Thomas (red.), *Handbook of Children and Young People's Participation. Perspectives from Theory and Practice* (s. 113–120). New York: Routledge.
- Korczak, J. (1928). Wstęp. W: M. Rogowska-Falska, *Zakład Wychowawczy „Nasz Dom”*. Szkic informacyjny. Warszawa: Nasz Dom.
- Korczak, J. (1984). *Pisma wybrane*, t. 1–4, wybór i opracowanie A. Lewin. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Krappmann, L. (2012). The child as a citizen. W: B. Smolińska-Theiss (red.), *The Year of Janusz Korczak 2012. There Are No Children, There Are People*. Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka.
- Lansdowne, G. (2010). Addressing the balance of power. W: M. Shuurman (red.), *Valuing Children's Potentials. How Children's Participation Contributes to Fighting Poverty and Social Exclusion*. Brussels: Eurochild.
- Lansdowne, G. (2011). *Every Child's Right to Be Heard. A Resource Guide on the UN Committee on the Rights of the Child General Comment no 12*. London: Save the Children.

- Le Borgne, C. (2014). *What next? Ways Forward for Children's and Young People's Participation*. World Vision International. DOI:10.13140/RG.2.1.2996.2081
- Levy, J. (2016). Democracy begins with children rights. *Pedagogika Społeczna*, 2, 61–66.
- Liebel, M. (2008). Citizenship from Below: Children's rights and social movements. W: A. Invernizzi, J. Williams (red.), *Children and Citizenship*. London: SAGE Publications.
- Liebel, M. (2012). *Children's Rights from Below*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Liebel, M. (2013). Janusz Korczaks Verstandnis der Kinderrechte als Handlungsrechte. W: M. Liebel (red.), *Janusz Korczak – Pionier der Kinderrechte. Ein Internationales Symposium*. Berlin: Lit Verlag.
- Liebel, M. (2014). Adulthood and Age-Based Discrimination: A Challenge for Children's Rights Research and Practice. W: D. Kutsar, H. Warming (red.), *Children and Non-Discrimination. Interdisciplinary Textbook*. Tartu: University Press of Estonia.
- Liebel, M., Hanson, K., Saadi, I., Wandenhole, W. (2012). *Children's Rights from Below: Cross-Cultural Perspectives*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Lister, R. (2008). Unpacking Children's Citizenship. W: A. Invernizzi, J. Williams (red.), *Children and Citizenship*. London: SAGE Publications.
- Milne, B. (2008). From chattels to citizens? Eighty years of englantyne Jebb's legacy to children and beyond. W: A. Invernizzi, J. Williams (red.), *Children and Citizenship*. London: SAGE Publications.
- Milne, B. (2013). *The History and Theory of Children's Citizenship in Contemporary Societies*. Dordrecht, Heidelberg, Nowy Jork, London: Springer.
- Mitchell, R. (2015). Children's rights and citizenship studies: Re-theorizing child citizenship through transdisciplinarity from the local to the global. W: W. Vandenhole, E. Desmet, D. Reynaert, S. Lembrechts (red.), *Routledge International Handbook of Children's Rights Studies*. London, New York: Routledge International.
- Percy-Smith, B., Thomas, N. (2010). Emerging themes and new directions. W: B. Percy-Smith, N. Thomas (red.), *Handbook of Children and Young People's Participation. Perspectives from Theory and Practice* (s. 356–366). New York: Routledge.
- Roche, J. (2005). Children citizenship and human rights. W: A. Invernizzi, J. Williams (red.), *Children and Citizenship*. London: SAGE Publications.
- Shier, H. (2001). Pathways to participation: Openings, opportunities and obligations. *Children and Society*, 15(2), 107–117.
- Shier, H. (2010). Pathways to Participation Revisited. Learning from Nicaragua's *Child Coffee Workers*. W: B. Percy-Smith, N. Thomas (red.), *Handbook of Children and Young People's Participation. Perspectives from Theory and Practice* (s. 215–229). New York: Routledge.
- Skyrme, S. L., Woods, S. (2018). Researching disabled children and young people's views on decision-making: Working reflexively to rethink vulnerability. *Childhood*, 25(3), 355–368.
- Soffer, M., Ben-Arieh, A. (2014). School-Aged children as source of information about their lives. W: G. Melton, A. Ben-Arieh, J. Cashmore, G. S. Goodman, N. Worley (red.), *The SAGE Handbook of Child Research*. Los Angeles: SAGE.
- Thomas, N. (2002). *Children Family and the State: Decision Making and Child Participation*. Bristol: Policy Press.
- Thomas, N. (2010a). Introduction: Children, politics and communication. W: N. Thomas (red.), *Children, Politics and Communication. Participation at the Margins*. Bristol: Policy Press.
- Thomas, N. (2010b). Conclusion: Autonomy, dialogue and recognition. W: N. Thomas (red.), *Children, Politics and Communication. Participation at the Margins*. Bristol: Policy Press.

- Thomas, N. P. (2012). Love Rights and Solidarity: Studying Children's Participation Using Honneth's Theory of Recognition. *Childhood*, 19(4), 453–466.
- Thomas, N. P. (2013). Towards a Theory of Children's Participation. *The International Journal of Children's Rights*, 15(2).
- Thomas, N. P. (2018). Od miłości do wolności: Dorobek Janusza Korczaka i partycypacja dzieci. W: M. Michalak (red.), *Prawa dziecka wczoraj, dziś i jutro – perspektywa korczakowska*, tłum. A. Gellert, cz. 2. Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka.
- Tisdall, E. K. (2015). Children and Young People's Participation. A Critical Consideration of Article 12. W: W. Vandenhole, E. Desmet, D. Reynaert, S. Lembrechts (red.), *Routledge International Handbook of Children's Rights Studies*. London; New York: Routledge International.
- Toots, A., Worley, N., Skosireva, A. (2014). Children as political actors. W: G. Melton, A. Ben-Arieh, J. Cashmore, G.S. Goodman, N. Worley (red.), *The SAGE Handbook of Child Research*. Los Angeles: SAGE.
- Treseder, P. (1997). *Empowering Children and Young People: Promoting Involvement in Decision-Making*. London: Save the Children.
- Powell, M. A., Taylor, N., Fitzgerald, R., Graham, A., & Anderson, D. (2013). Ethical Research Involving Children. *Innocenti Publications*. Florence: UNICEF Office of Research – Innocenti.
- Wyness, M., Harrison, L., Buchanan, I. (2004). Childhood, politics and ambiguity: Towards an agenda for children's political inclusion. *Sociology*, 38(1), 81–99.
- Wyness, M. (2018). *Childhood, Culture and Society in a Global Context*. Los Angeles: SAGE.
- Yamashita, H., Davies, L. (2010). Students as professionals. W: B. Percy-Smith, N. Thomas (red.), *Handbook of Children and Young People's Participation. Perspectives from Theory and Practice* (s. 230–239). New York: Routledge.